दिकोषः ॥ (भदन्तः प्रव्रजितः । इत्युणादौ । ३ । १३० । सूत्रव्याख्यायां उज्ज्वलदत्तः । यथा, कथासरित्सागरे । ४६ । १७८ ।

"तत्रान्विष्य यथावत् तं भदन्तमभिगम्य च ।
परिचर्यापरो भक्त्या त्रीणि वर्षाण्यशेषतः ॥")

भदाकः, पुं, क्ली, (भन्दते इति । भदि + "पिनाकादयश्च ।" उणा० । ४ । १५ । इति आकः । नलोपश्च ।) मङ्गलम् । इत्युणादिकोषः ॥

भद्रं, क्ली, (भन्दते इति । भदि कल्याणे + "ऋजेन्द्राग्रवज्रविप्रकुब्रह्मुब्रह्मुरखुरभद्रोग्रेति ।" उणा० । २ । २८ । इति रन् । निपात्यते च ।) मङ्गलम् । (यथा, ऋग्वेदे । २ । २६ । २ ।

"यजस्व वीर ! प्रविहि मनायतो भद्रं मनः
कृणुष्व वृत्रतूर्ये ॥"

यथा च कामन्दकीयनीतिसारे । १३ । १२ ।

"किरीटमणिचित्रेषु मूर्द्धसु चाजवारिषु ।
नाज्ञात्वा विदिशां पादं पुरुषो भद्रमश्नुते ॥")

सुखम् । काञ्चनम् । इति मेदिनी । रे, ७१ ॥

भद्रं, क्ली, स्त्री, (भदि + रन् निपात्यते च ।) करणविशेषः । इति मेदिनी । रे, ७२ ॥ तत्तु विष्टिभद्रात्वेन प्रसिद्धमनुभद्रम् । इति ज्योतिषम् ॥

भद्रः, पुं, (भन्दते इति भदि + रन् निपातितश्च ।) शिवः । खड्गरोटः । वृषभः । कदम्बकः । करिजातिविशेषः । इति मेदिनी । रे, ७० ॥ नवशुक्लावलान्तर्गतजिनभेदः । रामचरः । सुमेरुः । इति हेमचन्द्रः ॥ कुहो । इति राजनिर्घण्टः ॥ (चन्दनम् । तत्पर्य्यायो यथा,—

"श्रीखण्डं चन्दनं गन्धो भद्रः श्रीशैलपर्व्विकः ।
गन्धसारो मलयजस्तथा चन्द्रद्युतिश्च सः ॥"

इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे ॥)

साध्यमौलिकानां पङ्क्तिविशेषः । यथा,—

विष्णुर्नागः खिलपिलगुत इन्द्रो गुप्तः पाणी भद्रः ।
इति कुलाचार्य्यकारिका ॥ (वसुदेवस्य पुत्रभेदः । यथा, भागवते । ९ । २४ । ४७ ।

"सुभद्रो भद्रबाहुश्च दुर्म्मदो भद्र एव च ।
पौरवास्तनया ह्येते भूताद्या द्वादशाभवन् ॥"

वरोवरविशेषः । यथा, मत्स्यपुराणे ।१२२।४६।

"अरजोदं मानसञ्च वितोदं भद्रसंज्ञितम् ।
तेषामुपरि चत्वारि सरांसि च वनानि च ॥"

द्वितीयमनोरुत्तमस्यान्तरे देवगणभेदे बहुवचनान्तोऽयम् । यथा, भागवते । ८ । १ । २४ ।

"वशिष्ठतनयाः सप्त ऋषयः प्रमदादयः ।
सत्या वेदश्रुता भद्रा देवा इन्द्रस्तु सत्यजित् ॥"

स्वायम्भुवमन्वन्तरे विष्णोर्दक्षिणागर्भजातसुषितनामकदेवगणभेदः । यथा, भागवते ।४।१।६-७।

"तां कामयानां भगवानुवाह यज्ञो यया पतिः ।
तुष्टायां तोषमापन्नोऽजनयद्द्वादशात्मजान् ॥
तोषः प्रतोषः सन्तोषो भद्रः शान्तिरिडस्पतिः ।
इध्मः कविर्विभुः स्वह्नः सुदेवो रोचनो द्विषट् ॥"

पर्व्वतविशेषः । यथा, ब्रह्माण्डपुराणे । भुवनकोषे । ४० अध्याये ।

"अरुणः शिखिरौतश्च सको वैदूर्य्यपर्व्वतः ।
कपिलः पिङ्गलो भद्रः सुरसश्च महाचलः ॥"

एकादशद्वापरजातो महेश्वरस्य ऋषिमूर्त्यवतारविशेषः । यथा, ब्रह्माण्डे । २७ अध्याये ।

"एकादशद्वापरे तु व्यासस्तु चिरजी यदा ।
तदाप्यहं भविष्यामि गङ्गाद्वारे युगान्तिके ॥
भद्रो नाम महातेजास्तत्रापि मम पुत्रकाः ।
भविष्यन्ति महात्मानो सुतप्ता वेदपारगाः ॥")

भद्रः, त्रि, (भन्दते इति । भदि कल्याणे रन् । निपात्यते च ।) श्रेष्ठः । साधुः । इति मेदिनी । रे, ७२ ॥ (यथा, पञ्चतन्त्रे । १ । २६ ।

"भद्र! कण्टक! अयं तावदस्मत्स्वामी पिङ्गलक उदकयहणार्थं यमुनाकच्छमवतीर्य्य स्थितः ॥")

भद्रकं, क्ली, (भद्र + संज्ञायां स्वार्थे वा कन् ।) भद्रमुस्तकम् । इति रत्नमाला ॥ (देवदारुशब्दस्य विवरणेऽभिहितः ॥) मनोज्ञे, त्रि । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

भद्रकः, पुं, (भद्र + संज्ञायां कन् ।) देवदारुः । इति शब्दरत्नावली ॥

भद्रकण्टः, पुं, (भद्रः कण्टो यस्य ।) गोक्षुरः । इति राजनिर्घण्टः ॥

भद्रकाली, स्त्री, (भद्रा मङ्गलमयी चासौ काली चेति कर्म्मधारयः । यद्वा, भद्रं कल्याणं कालयतीति । भद्र + कमेण्यण् ।" ३ । २ । १ । इति अण् । ङीप् ।) गन्धोली । कात्यायनी । इति मेदिनी । ले, १५८ । तस्या उत्पत्तिर्यथा,—

श्रीऔर्व्व उवाच ।

"शृणु त्वं नृपशार्दूल ! भद्रकाली यथा पुरा ।
प्रादुर्भूता महाभागा महिषेण सदेव तु ॥
महिषासुर एवासौ निद्रायां निशि वर्त्तते ।
खड्गं प्रदर्शयेद्वीरो दारयेद्वीरदर्शनम् ॥
महामाया भद्रकाली छित्त्वा खड्गेन काश्यरम् ।
पपौ तस्य च रक्तानि वादितास्त्रातिभीषणा ॥
ततः प्रातर्भयेयुतः स देवो महिषासुरः ।
तामेव पूजयामास सुचिरं वासुगन्धदा ॥
आराधिता तदा देवी महिषेणासुरेण वै ।
प्रादुर्भूता भद्रकाली भुजैः षोडशभिर्युता ॥
ततः प्रणम्य महिषो महामायां जगन्मयीम् ।
उवाचेदं वचो नम्रमूर्त्तिभक्तियुतोऽसुरः ॥

महिष उवाच ।

देवि ! खड्गेन संछिद्य शोणितानि शिरो मम ।
त्वया भुक्तानि दत्तानि मया खड्गे सुनिश्चितम् ॥
अवश्यं तत्त्वया कार्य्यं मया ज्ञातं प्रभावतः ।
एतद्रुधिरपानं मे तत्रैकं देहि मे वरम् ॥
वध्यस्त्वाहं नात्रास्ति संशयः परमेश्वरि ! ।
ममापि तत्र नो दुःखं नियतिः केन लङ्घ्यते ॥
किन्तु त्वयैव सहितः शम्भुराराधितः पुरा ।
मम पित्रा मदर्थेन जातः पश्चादहं ततः ॥
मयाप्याराधितः शम्भुः प्राप्ताश्चैश्वर्य्यतया वराः ।
मन्वन्तरत्रयं यावदसुरं राज्यमुत्तमम् ।
अकण्टकं मया भुक्तमधुनापो न विद्यते ॥
कात्यायनेन मुनिना शप्तोऽहं शिष्यकारणात् ।
सीमन्तिनी विनाशं ते करिष्यति न संशयः ॥
पुरा मुनिं तपस्यन्तं रौद्राश्वं नाम चोत्तमम् ।
मुनेः कात्यायनाख्यस्य शिष्यं हिमवदन्तिके ॥
दिव्यस्त्रीरूपमतुलं कृत्वाहं कौतुकात्तदा ।
मया संमोहितो विप्रोऽत्यजन्मूढस्तदा तपः ॥
न दूरात् संस्थितेनाहं मुनिना कालसुप्तना ।
ज्ञात्वा मायां तदा शप्तः शिष्यार्थे क्रोधवह्निना ॥
यस्मात्त्वया मे शिष्योऽयं मोहितस्तपसच्युतः ।
ततस्त्वया स्त्रीरूपेण ततस्त्वां स्त्री हनिष्यति ॥
इति मां शप्तवान् पूर्व्वं मुनिः कात्यायनः पुरा ।
तस्य शापस्य कालोऽयमागतः समुपस्थितः ॥
देवेन्द्रत्वं मया प्राप्तं भुक्तं त्रिभुवनं समम् ।
किञ्चिन्न शोच्यं तत्रास्ति वाञ्छनीयं हि यन्मया ॥
तस्मात्त्वां वै प्रपन्नोऽहं प्रार्थ्यं शेषं हि यन्मया ।
तद्देहि देवि दुर्गे ! त्वं भूयस्तुभ्यं नमो नमः ॥

श्रीदेव्युवाच ।

"प्रार्थनीयो वरो यस्ते तं शृणु त्वं महासुर ! ।
दास्यामि ते वरं प्रार्थ्यं संशयो नात्र विद्यते ॥"

महिष उवाच ।

"यज्ञभागमहं भोक्तुमिच्छामि त्वत्प्रसादतः ।
यथा यज्ञेषु सर्व्वेषु पूज्योऽहं स्यां तथा कुरु ॥
त्वत्पादसेवां न त्यक्ष्ये यावत् सूर्य्यः प्रवर्त्तते ।
एवं वरद्वयं देहि यदि देयो वरो मम ॥"

श्रीदेव्युवाच ।

"यज्ञभागाः सुरेभ्यश्च कल्पिता वै पृथक् पृथक् ।
भागो न विद्यते चान्यो यद्दास्यामि तवाधुना ॥
किन्तु त्वयि मया युद्धे निहते महिषासुर ! ।
नैव लक्ष्यसि मत्पादं सततं नात्र संशयः ॥
मम प्रवर्त्तते पूजा यत्र यत्र च तत्र ते ।
पूज्यस्त्वन्यत्र तत्रैव कार्य्योऽयं तव दानव ! ॥
इति श्रुत्वा वचस्तस्याः प्रत्यूचे महिषासुरः ।
वरं प्राप्येह मुदितः प्रसन्नवदनस्तदा ॥
उवाच च ! भद्रकालि ! दुर्गे देवि ! नमोऽस्तु ते ।
प्रभूता मूर्त्तयो देवि ! भवत्याः सकलात्मिकाः ॥
काभिस्त्वं मूर्त्तिभिः पूज्यो यज्ञेऽहं परमेश्वरि ! ॥
तत् समर्पय यदि मे भवत्येष कृपा कृता ॥"

श्रीदेव्युवाच ।

"यानि नामानि चोक्तानि त्वयेह महिषासुर ! ।
तासु मूर्त्तिषु संस्पृष्टः पूज्यो लोके भविष्यति ॥
उवाच चेति या मूर्त्तिर्भद्रकाली सुखं पुनः ।
यया मूर्त्या त्वां हनिष्ये या दुर्गेति प्रकीर्त्तिता ॥
एतासु मूर्त्तिषु सदा पाहलयो पूजां सदा ।
पूज्यो भविष्यसि त्वं वै देवानामपि दानवम् ॥
आदिष्टस्त्वां उवाच चाम्बिकया त्वं निहतः पुरा ।
द्वितीयस्तौ तु भवान् भद्रकाल्या मया हतः ॥
दुर्गारूपेणाधुना त्वां हनिष्यामि सबान्धवम् ।
किन्तु पूर्व्वं न यद्दीतस्त्वं मया पादयोस्तवे ॥
अधुना प्रार्थितवरो यद्दीतः पूर्व्वकालयोः ।
यद्दीतश्च पश्चात्त्वं यज्ञभागोपसुप्तये ॥"

इति कालिकापुराणे ५८ अध्यायः ॥

गङ्गायाः पश्चिमे तीरे ग्रामविशेषश्च ॥